

EN LANDSBY SET I LEGEPERSPEKTIV

I relation til Fjordmuseets særudstilling om legetøj har vi, med tilladelse af museumsinspektør Nina Fabricius, Søllerød Museum, og tidskriftet Nord Nytt's redaktion, fået lov til at gengive et udsnit af Nina Fabricius' artikel i Nord Nytt 1971. Artiklen bygger på en etnologisk undersøgelse i Jyllinge i 1969. Den var ledet af forfatteren selv og senere beskrevet i hendes specialafhandling under titlen: "Udendørs børnelege på landet omkring 1900 - 1920. En etnologisk undersøgelse af børns legeforråd med eksempler fra en sjællandsk landsby". Institut for europæisk Folkelivsforskning 1969.

Desværre kan vi af pladshensyn ikke gengive hele artiklen. Vi må henvise til Nord Nytt, der kan lånes på bl.a. Roskilde bibliotek, eller endnu bedre, specialafhandlingen, som er et flot kulturhistorisk dokument med en rigdom af beskrivende detaljer. Den findes bl.a. i Gundsø Lokalhist. Arkiv.

Vi citerer direkte fra tidskriftet:

Den undersøgelse, hvis resultater her skal refereres, fandt sted i foråret 1969 i forbindelse med udarbejdelsen af en spørgeliste om leg og legetøj til brug for Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser, der siden 1968 har udsendt den til en kreds af meddelere over hele landet.

Foruden en almen registrering af langt over 100 udendørs børnelege, der var kendt af børnene i Jyllinge i begyndelsen af dette århundrede, var formålet med denne punktundersøgelse bl.a. at belyse sammenhængen mellem børnetraditionen og de lokalt geografiske og sociale forhold, der tilsammen betingede børnenes udfoldelsesmuligheder. Endvidere blev der lagt vægt på at undersøge de faktorer, der kunne ligge til grund for gruppedannelser blandt børnene, samt de faktorer, der havde indflydelse på de enkelte børns eller grupper af børns valg af lege indenfor det kendte lege-repertoire. Endelig blev der gjort et forsøg på at belyse landsbyens forhold til omverdenen med henblik på de trafikmæssige, og befolkningsmæssige forbindelser udadtil, som kan tænkes at have haft indvirkning på traditionsdannelsen.

Jyllinge sogn, hvis befolkning i den omtalte periode hovedsagelig bestod af landbrugere og fiskere, ligger helt ud til den østlige bred af Roskilde fjord ca. 15 km nord for Roskilde.

Terrænet er bakket med ler- og sandmuldede jorder, men med våde engstrækker langs dele af kysten og langs med Værebros å, der danner sognets nordgrænse. Stranden er flad og stenet de fleste steder, men selve Jyllinge by ligger på en stejl brink inderst i en lille bugt. Havnen, der ligger nedenfor byen, er skærmet mod vestenvinden af en række småholme.

Bortset fra nogle eng- og mosearealer og en ganske lille skov var sognets 866 hektarer jord opdyrket og fordelt mellem 24 gårde med tilsammen 143 tønnder hartkorn. Ifølge folketællingen 1911 boede der 491 mennesker i Jyllinge sogn, heraf var de 130 børn under 14 år. Erhvervsfordelingen således ud: af ialt 127 husstande var de 37 landbrugere (gårdejere og parcellister), de 28 fiskere, de 14 husmænd/arbejdsmænd, de 16 husmænd/håndværkere og de 10 husmænd/handlende. Skellet mellem de fire sidstnævnte grupper var ikke særligt skarpt hverken erhvervsmæssigt eller socialt. Foruden disse hovedgrupper var der et mølleri samt præst, degn, lærere, post, vejmand og landpoliti, ialt 8 husstande og endelig opgives 3 husstande at leve af formue, der dog ifølge meddelelserne var af meget beskeden karakter, mens 10 levede af aftægt eller alderdomsunderstøttelse. Kun 1 husstand var under fattigvæsenet.

Ved udvælgelsen af meddelere lykkedes det at få de forskellige erhvervsgrupper nogenlunde ligeligt repræsenteret, ligesom jeg, hvilket viste sig at have stor betydning, sørgede for at få repræsenteret både byens folk og udflytterne. Ved udskiftningen, men også ved senere lejligheder, var størstedelen af byens gårde flyttet udenfor byen, og senere er der i den nordlige del af sognet oprettet en del parcelliststeder ved en gradvis sammenlægning af de smålodder, som efter udskiftningen blev tillagt byens huse. Selve byen er lang og smal, bygaden strækker sig langs kanten af den stejle brink i nord-sydlig retning. Der boede både landbrugere og fiskere i selve byen, men det har dog altid været sådan, at en stor del af fiskerbefolkningen boede på vestsiden af gaden, på skråningerne ned mod stranden eller helt nede ved denne, mens landbrugerne havde deres gårde og huse oppe langs med selve gaden.

Ved undersøgelsen af, hvordan børnene i Jyllinge i begyndelsen af dette århundrede udnyttede byens og sognets

rent geografiske muligheder til leg, viste det sig, at alle de hyppigst forekommende traditionsbundne lege, idrætter og spil på den tid fortrinsvis foregik på bygaden eller i dens umiddelbare nærhed.

Skønt der kun var lidt trafik, som kunne genere, var det dog oftest på bestemte steder legen på gaden mest koncentreret sig, og hvor man mødtes uden egentlig aftale.

På grund af byens langstrakte form skelnede man mellem den nordlige "nederste by-ende" og den sydlige "øverste by-ende". I den øverste by-ende legede børnene meget lige nedenfor et af de korte østgående stræder. Her videde gaden sig lidt ud, så pigerne kunne få plads til deres hinkeruder, og drenge og karle - hver til sin tid - kunne spille deres udendørs spil. Der var et udhus med en træ-lem ud til gaden, sådan en mur med en lem eller dør var omtrent uundværlig, når man skulle lege "skjul" eller "salt og brød", for dér skulle man stå med panden op ad væggen og hænderne for øjnene og tælle til 100, mens de andre gemte sig. Pigerne spillede bold op ad muren, og både piger og drenge legede en fangeleg, "pindmand", hvor de havde helle (fristed) på hver side af gaden. De børn, der boede midt i byen legede ud for det stræde, der førte fra kirken og ned mod gaden forbi den gamle skole. Her legede børnene også meget i skolefrikvarteret.

I den nordlige, nederste by-ende havde børnene en herlig tumleplads, hvor bygaden udvidede sig lidt ved den gamle smedje og fortsatte lidt bredere hen til byens sprøjtehus, hvor der var en stor grønplet. Det var et sted, hvor børnene elskede at lege, og om aftenen var det også mødested for de unge.

Et andet ofte benyttet opholdssted og legeplads for større grupper børn var et stejlt beliggende stykke byjord, "klinten", i byens sydlige ende. Klinten er græsklædt og flader i ujævne plateauer ned mod stranden. Husmændene tøjrede deres geder på dette stykke fællesjord, og her tumlede børnene sig både vinter og sommer, men også de unge og voksne holdt af at komme der en aftenstund eller en søndag.

Småstræderne, der løb ud fra bygaden, de private haver og stakhaver udnyttedes i modsætning til bygaden mest til leg af mindre grupper børn og til mere individuelle og spontane lege. Folk tog det ikke så nøje med, hvad der lå og flød i stræderne, og visse

steder blev direkte brugt til bortkastning af skrammel. Børnene, der på den tid ikke var forvante med legetøj, der kostede penge, var ikke sene til at udnytte de kasserede ting: potteskår af enhver slags (de, der havde blomster på var pigernes kæreste kle-nodier). Tuden til en gammel kaffeke-del med en snor bundet i kunne blive til en and, der fulgte en, hvor man gik og stod. Gamle tøndebånd og senere i perioden gamle cykelhjul blev brugt til trillebånd. Hullede gryder og pander brugte pigerne til at lave "pløre-mad" i.

Her i stræderne kunne pigerne sidde i fred med deres dukker og lege "bo", d.v.s. de markerede huse med møbler ved hjælp af småsten, mos og potteskår. Om vinteren, når der var sne jog slæder med hujende børn ned ad de stejle stræder mod stranden.

I haverne var det mest pigerne og de mindre børn, der legede, de gyngede og spillede bold op ad hustagene, og de byggede sig stuer eller fiskebåde af gamle sildekasser o.lign.

I stakhaverne blev der især leget skjul om efteråret mellem de store halmstakke, pigerne og de mindre børn lavede stuer med møbler af halm eller dyrefolde af sten til deres kastanie-dyr.

Derimod var det ikke sædvanligt, at børnene fik lov at lege i hø eller halm inde i gårdenes avlsbygninger. Det ville de voksne som regel ikke have. Af samme grund forekom leg i udhuse, på lofter og i værksteder heller ikke, så vist det har kunnet konstateres.

Mod forventning viste det sig, at stranden, vandet og småholmene i fjorden, som skulle synes en helt ideel legeplads, i sommerhalvåret kun udnyttedes af et begrænset antal børn: hovedsageligt drenge med tilknytning til eller særlig interesse for fiskerierhvervet. Disse børn kom til gengæld meget på stranden lige fra det tidligste forår, de sejlede over til holmene og samlede mågeæg, så på måge-unger og stegte kartofler på bål. Nogle af dem kendte dårligt nok de lege, som foregik på gaden. En af dem fortæller: "så snart det var varmt nok, ja helst før, så var det af med strømperne og ud at soppe. Og så var der jo fiskeri med ketcher og sådan noget. Vi fangede pigsild (hundestejler), det gik hele dagen med. Vi efterlignede jo de voksne - talte i snesevis, hvor mange vi havde fanget... man lavede skibe med sejl. Vi tog et gammelt brædt og satte en pind på og fik en

En landsby set i legeperspektiv

Egnshistorisk Nyt nr. 2 – 1987 – udgivet af Egnshistorisk Forening i Gundsø

klud, som vi satte på til sejl. Man fik også tidligt lov til at ro rigtigt og færdes på stranden i en jolle."

Børnene "fra gaden" var som oftest ikke videre begejstrede for vand, de soppede lidt, når det var rigtigt varmt, og ellers vovede de sig kun derned, hvis de skulle finde en pæn "hopsten" el.lign.

Om vinteren derimod samledes alle byens børn på isen, hvor de "løb på kamper" d.v.s. på små isflager, de havde hugget løs med en økse; eller de fik isen til at bølge, når den var så tynd, at den lige akkurat kunne bære, ved at tage hinanden i hænderne og løbe frem og tilbage, mens de holdt sig på linie med hinanden. Skøjteløb var mere problematisk, det var de færreste børn, der både havde et par skøjter og et par støvler, der passede dem ordentligt."

(Artiklens afsluttende betragtninger er vigtige at få med):

På trods af den tydelige sammenhæng mellem de unges og børnenes legetraditioner må mange af de lege, som blev

undersøgt, dog siges at være en selvstændig "børnekulturarv", idet traditionen, skønt i nogle tilfælde oprindeligt opstået blandt voksne, over et længere tidsrum er gået fra barn til barn, eller rettere fra barnegeneration til barnegeneration uden voksen deltagelse eller indblanding. Alligevel havde børnenes forråd af lege dengang meget mere tilfælles med de unges lege og fritidsbeskæftigelser end det senere blev tilfældet.

På dette som på så mange andre punkter var børnenes tilværelse mindre isoleret fra de voksnes dengang end i dag. Disse betragtninger skal dog ikke føre til en forherligelse af forholdene, som de var tidligere. Børnenes store deltagelse i erhvervslivet gav dem ganske vist del i et fællesskab, men deres arbejdsbyrde var ofte for stor, og deres naturlige trang til at udvikle sig gennem leg med jævnaldrende blev i mange tilfælde tilfredsstillet i alt for ringe grad."